

המרכז הבינתחומי הרצליה
בי"ס לאודר לממשל, דיפלומטיה ואסטרטגיה
המכון למדיניות ואסטרטגיה

דו"ח צוות "לכידות וחוסן חברתי"

2003

דו"ח צוות "לכידות וחוסן חברתי"

חברי הצוות: פרופ' אברהם (רמי) פרידמן**, דר' יגאל בן שלום**, דר' ג'וני גל, דר' מומי דהאן**
גב' דליה לב-שדה**, פרופ' הלל שמיד

לכידות חברתית מוגדרת ככוח אשר באמצעותו מתחברים החלקים השונים של החברה לגוף אחד. חוסן חברתי יוגדר כיכולת של חברה להתמודד עם האתגרים העומדים בפניה, הן אתגרים פנימיים והן אתגרים חיצוניים. ללא חוסן חברתי לא תצליח החברה להתמודד עם סביבתה הפנימית והחיצונית ויתחיל תהליך של התפרקות חברתית. תהליך אשר יכול להוביל ל"היעלמות" החברה. "תחושת הבטן" של רוב העוסקים בתחום היא שרמה גבוהה של לכידות חברתית מהווה אחד התנאים לחוסן חברתי. ברור שבצד הלכידות יש גורמים נוספים אשר השפעתם על החוסן החברתי מכרעת, וכי יש מנגנונים העוזרים להעלאת רמת הלכידות החברתית. חברה מרובת שסעים וקונפליקטים תהיה מפוצלת ותתקשה להתמודד עם אתגריה. התקופה הנוכחית בכלכלה, בביטחון וברווחה מחייבת לפעול לחוסן חברתי רב, כדי להתמודד ולשרוד את התקופה הקשה בתחומים אלה.

הנתונים מורים על כך שהלכידות החברתית כפי שהיא נמדדת בפערי רמת-חיים והכנסה הולכים וגדלים בחברה הישראלית, הולכת ומתפוררת. השסעים בחברה מרובים: פערי הכנסה, עניים-עשירים, חרדים-חילונים, יהודים - ערבים – פלשתינאים, הערכים המתייחסים לדרך "הנכונה" לשלום ולביטחון, ועדיין אנו מתמודדים עם השסעים לפי ארץ מוצא.

החברה הישראלית עוברת בשנים האחרונות מהפכה מבחינת גישת השלטון לסוגיית הפערים החברתיים. ממדינה בעלת ערכי שוויון, ממדינה בעלת הדגש על "ערבות הדדית" – מדינת רווחה מהטיפוס האירופי אנו הופכים למדינה קפיטליסטית בסגנון אמריקאי. הסוגיה היא מה עושה מעבר מסוג זה ללכידות החברתית ובעקבותיה, לחוסן החברתי. הבעיה היא לא רק ברעיון, באידיאולוגיה, אלא גם בדרך הביצוע.

חברי הצוות חשים שיש צורך לעצור את התהליך, או למתן אותו. כלומר, לחזור למדיניות רווחה לפי המודל האירופי. הצוות חש שיש דמגוגיה רבה בהצגה שמדינת ישראל נהגה עד לתקופה האחרונה לנהוג בנדיבות יתר כלפי השכבות הדלות של החברה וכלפי המובטלים. הצוות מצא כי הטענה שההטבות עלו בשנים האחרונות בשעורים חריגים איננה נכונה, באשר סך ההטבות לנוקדים לא עלה, אלא שהרכבו השתנה.

• דוח הצוות נכתב על ידי דר' יגאל בן שלום ופרופ' אברהם פרידמן ע"ס "הניירות" שהוגשו על ידי חברי הצוות. הדו"ח אינו מבטא, בהכרח, את דעות חברי הצוות שלא השתתפו בכתיבתו.

** חברי צוות שהגישו ניירות

על סמך מחקרים רבים, הצוות מדגיש כי הפתרון לעוני הוא בהקניית הון אנושי – השכלה, לקבוצות החלשות בחברה, ובעיקר לבני הנוער. יש להעלות את איכות ההון האנושי בחברה הישראלית. רק בדרך זאת נשפיע באמת על דמותה העתידית של החברה בישראל ועל לכידותה.

המשבר הכלכלי הנוכחי הרחיב את שכבת העניים בחברה הישראלית. בעיה מיוחדת מהווה השכבה של עובדים עצמאים קטנים אשר איבדו את מקור פרנסתם ואף שקעו בחובות רבים. תפקיד השלטון, בבוא הצמיחה המיוחלת, לדאוג לכך שקבוצות העניים ואלה שאינם מצליחים למצוא תעסוקה, לא יישארו מאחור כמוכללים – עניים תמידיים.

החברה הישראלית הצטיינה בתקופת טרום המדינה ובשלבים הראשונים להקמת המדינה בלכידות חברתית גבוהה שהתבטאה בערבות הדדית. ערבות של השלטון לאזרחים ושל האזרחים איש לרעהו. הגורמים ללכידות היו מערכת החינוך וצה"ל. מזה שנים צה"ל חדל לגייס מלש"בים ללא הון אנושי. לוואקום הזה נכנסו גופי החברה האזרחית- לעיתים בעידוד השלטון, ולעיתים ללא עידודו. הממשלה הנוכחית רואה בחברה האזרחית "נטל". לכן, היא לא משתפת אותה בתהליך קבלת ההחלטות החברתיות, למרות הידע המקצועי הרב שמצוי בחברה האזרחית.

כלי נוסף להגברת החוסן החברתי הוא בהגברת החוסן הקהילתי. הן על ידי גיבוש והעצמתה של הקהילה ושל הפרטים השייכים אליה, והן על ידי הקצאת מטרות ומטלות חברתיות ליישום בקהילה, ע"י הקהילה – למען הקהילה. כדי להגביר החוסן החברתי, יש להגביר את השותפות בין המדינה, הקהילה, הצבא, הרשות המקומית והאזרחית.

מה אפשר וצריך לעשות?

1. הצוות מתריע כי מערכת הרווחה במדינה עומדת בפני קריסה. יש לבחון מחדש את גישת הממשלה למדיניות הרווחה. יש למתן את הצעדים אשר הממשלה נוקטת נגד מובטלים ועניים שאינם עובדים. יש להפסיק להשתמש בנימוק שיש עבודה כאשר במשק אבטלה רבה. אמנם החזון הסוציאליסטי הוא שבמקום שיהודים יהיו עורכי-דין, רצוי שיהיו פועלים חקלאיים – אך השלטון הוא קפיטליסטי ואנטי סוציאליסטי. יש לתמוך בשכבות החלשות ולנסות למנוע את המצב בו "העניים החדשים" יהפכו ל"עניים נצחיים".
2. יש לשנות את יעדי ההתערבות בהתייחס לאוכלוסיות היעד ולדרכי ההתערבות של שירותי הרווחה. לאור העובדה שגדלים ההיקפים של האוכלוסיות הנזקקות לשירות וצמצום המשאבים חייבים לחשוב מחדש על יותר עבודה קהילתית וחינוך.
3. יש לעשות חבור של הרווחה, החינוך והבריאות ברמה הלאומית – רמת המקור וליזום פרויקטים משותפים. יש להקים מטה חברתי ברמה הלאומית ולאגם משאבים בתחומים אלה.
4. יש לטפל במגזרים מיוחדים – 3 מיליון אזרחים השייכים למגזרי המיעוטים העולים החרדים. אוכלוסיות אלה הולכות וגדלות ומחייבות פיתוח שירותים ייעודי. כדי לצמצם

פערים ולהקטין אי-שוויון. כניסת המגזר החרדי לשירות הרווחה, מחייבת כלים חדשים. יש ליצור תוכנית מקפת להכשרת חרדים לכניסה לשוק העבודה. זאת בנוסף לעידוד פיתוח מקומות עבודה מתאימים לחרדים. יש לדאוג לפיתוח מקורות תעסוקה לאוכלוסייה הערבית.

5. יש לדאוג לתיאום בין המוסד לביטוח הלאומי לבין שירותי הרווחה. כיום אין תיאום בין המערכות ובין-המנגנונים. אוכלוסיית הביטוח הלאומי המקבלת קצבאות, אינה בהכרח אוכלוסיית היעד של שירותי הרווחה.

6. יש להגדיר תנאי מחיה בסיסיים, ושינוי כל התפיסה הבסיסית כך שבהדרגה יתאפשר מעבר מעוני יחסי לעוני מחלט. יש ליצור תהליך שלא יהיו ילדים עניים בישראל.

7. יש לעגן זכויות של ילדים בחוק. סל זכויות מינימאלי יוקנה לילדים בסיכון בחקיקה. אחרת תהליך הקיצוץ וגזירת המשאבים ימשך.

8. יש לסייע לפיתוח החוסן הקהילתי.

9. יש ליצור מערכת מתאמת ומשלבת בין החברה האזרחית והממשלה. דוגמה: המועצה הציבורית לגישור על פערים ולוחמה בעוני.

10. יש להגביר הפיקוח והאכיפה, כדי למנוע ניצול לרעה של הקצבאות והתמיכות על ידי מי שאינם זכאים להן. מאידך, יש להפסיק לראות במובטלים ובעניים אויבי המדיניות הכלכלית.

11. יש להקים מטה חברתי- שיקבע סדרי עדיפות לאומיים בתחום חברתי. אין היום מצב שקובעים בממשלה "עדיפויות ברמה הלאומית בתחומים חברתיים".

12. הטיפול בדור הבא – בילדים ובנוער חיוני ודחוף ובעל עדיפות גבוהה ביותר. הטיפול בדור הבא פועל על עתידנו, טיפול בדור המבוגר מבטיח את ההווה. יש לקחת זאת בחשבון בעת הקצאת המשאבים המוגבלים.